

Ibodulla ERGASHEV,
O'zbekiston Milliy universiteti professori, s.f.d
90 9965150
E-mail: i.ergashev@nuu.uz

Mansur NABIYEV
Jizzax davlat pedagogika universiteti katta o'qituvchisi
CHDPU professori, s.f.d. N.Nazarov tarqizi asosida.
E-mail: m_nabiev@gmail.com
Tel: 93 308 7393

YANGI O'ZBEKISTONDA IJTIMOYIY G'OYALAR TRANSFORMATSIYASINING DEMOKRATIK ASOSLARI VA PRINSIPLARI

Annotatsiya

Mamlakatda demokratik jamiyat qurish jarayonida ijtimoiy g'oyalarni transformatsiyasini o'rganish va tadqiq etish orqali ma'lum bir xulosalar qabul qilish zarurati mavjud. Mazkur maqolada Yangi O'zbekistonni barpo etishda ijtimoiy g'oyalarning o'rni va ahamiyati, ijtimoiy g'oyalarni transformatsiyasining demokratik asoslari va prinsiplari, mamlakatdagi islohotlar jarayonida ijtimoiy g'oyalarning aks etishi ochib berilgan.

Kalit so'zlar: demokratik jamiyat, ijtimoiy g'oya, milliy-ma'naviy meros, milliy g'oya, umuminsoniy g'oya, transformatsiya, ijtimoiy g'oya prinsiplari.

DEMOCRATIC FOUNDATIONS AND PRINCIPLES OF THE TRANSFORMATION OF SOCIAL IDEAS IN NEW UZBEKISTAN

Annotation

In the process of building a democratic society in the country, there is a need to make certain conclusions by studying and researching the transformation of social ideas. This article reveals the role and importance of social ideas in the establishment of a new Uzbekistan, the democratic foundations and principles of the transformation of social ideas, the reflection of social ideas in the process of reforms in the country.

Key words: democratic society, social idea, national and spiritual heritage, national idea, universal idea, transformation, principles of social idea.

ДЕМОКРАТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И ПРИНЦИПЫ ТРАНСФОРМАЦИИ СОЦИАЛЬНЫХ ИДЕЙ В НОВОМ УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация

В процессе построения демократического общества в стране возникает необходимость принятия определенных выводов путем изучения и исследования трансформации общественных идей. В данной статье раскрыты роль и значение социальных идей в становлении нового Узбекистана, демократические основы и принципы трансформации социальных идей, отражение социальных идей в процессе реформ в стране.

Ключевые слова: демократическое общество, социальная идея, национально-духовное наследие, национальная идея, общечеловеческая идея, преобразование, принципы социальной идеи.

Kirish. Mamlakatda demokratik jamiyat kurish o'z-o'zidan amalga oshadigan jarayon emas. Demokratik jamiyat qurishda ijtimoiy hayotning o'zgarishi bilan bog'liq bo'lgan g'oyalarni tushunishga, uning yangicha mazmun-mohiyatini idrok etish orqali, uning asosiy tamoyillarini to'g'ri talqin etish bevosita bog'liq. Ijtimoiy g'oyalarni transformatsiyasining demokratik asoslari va tamoyillari ijtimoiy hayot asoslari tayanadigan tamoyillariga bevosita bog'liq bo'ladi. Bunda ijtimoiy hayotni siyosiy institutlar xilma xilligiga, mafkuralar xilma-xilligiga va fikrlar xilma-xilligiga asoslanishi amalga oshirilayotgan transformatsion jarayonlarining mazmun va harakterini belgilab beradi. Jamiyat hayotida milliy va umuminsoniy g'oyalarni ko'p jihatda ijtimoiy g'oyalarni asosini tashkil etadi. Ijtimoiy g'oyalarning jamiyat turmush tarzidagi transformatsiyasi demokratik jamiyatning muhim sharti hisoblanadi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'biri bilan aytganda Yangi O'zbekistonni ijtimoiy davlat poydevori sifatida ko'rilishi, - "Biz o'n yillar, asrlar davomida amal qilib kelingan "davlat – jamiyat – inson" tamoyilini "Inson – jamiyat – davlat" tamoyiliga o'tildi. Yurtimizda "Davlat – inson uchun" g'oyasi amal qila boshladi. Qonun va adolat ustuvorligini ta'minlash – Yangi O'zbekistonni barpo etishning eng muhim shartidir. Jamiyatimizda demokratiya tamoyillari, qonun ustuvorligini ta'minlash sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarildi." [1]. Bir so'z bilan aytganda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar "islohot-islohot uchun emas, islohot-insonlar uchun" tamoyilining to'liq ro'yobini ko'rish mumkin.

Mavzuga oid adabiyotlar sharxi. Insoniyatning uzoq yillik tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak, barcha davrlarda tom ma'noda demokratik jamiyat qurish bilan bog'liq ezgu g'oyalarni ilgari surilgan. Bu ezgu maqsadlarga erishish yo'lida gohida evolyutsion yoki revolyutsion yo'llar tanlangan hamda ularning asosini nazariy qarashlar tashkil etgan. Demokratik jamiyat qurish, uning asoslari va tarixi ayrim siyosatshunos va faylasuf olimlarning qarashlariga ko'ra Sharq tamadduni mahsuli sifatida qaralsa, ikkinchi guruh olimlarining fikriga ko'ra G'arb rivojlanishining asosi sifatida qaraladi. Umuman olganda, SHarq mutafakkirlarining falsafiy qarashlari komil insonni tarbiyalash, adolatparvarlik, insonparvarlik haqidagi ijtimoiy g'oyalarni bilan mushtarakdir [2].

Ijtimoiy g'oyalarning rivojlanishining tarixiy ildizlaridan biri bo'lgan ma'rifatparvarlik g'oyasi namoyondalaridan biri M.Behbudiyning fikrichi: «Islozni maktab va madrasalardan boshlash zarur, chunki millat hayoti ta'lim-tarbiya bilan belgilanadi» [3]. A.Fitrat mamlakat taqdiri oilaviy munosabatlarga ham bog'liq ekanini alohida ta'kidlaydi, «Millatning taqdiri mana shu millat vakillari yashagan oilaning holatiga bog'liqdir... qayerda oila munosabati kuchli intizomga tayansa, mamlakat va millat ham shuncha kuchli va tartibli bo'ladi» [4].

A.Ochildiyev «Mamlakatimiz uchun ijtimoiy g'oyalar asosida shakllangan milliy g'oya, milliy istiqloq mafkurasi haqidagi masalaning qo'yilishi ham hayotiy ehtiyojning inikosi bo'lganligini ta'kidlash zarur»[5], deb, ijtimoiy g'oya millatlararo munosabatlarni takomillashtirishning muhim omili ekanligini izohlaydi.

Q.Nazarov ijtimoiy g'oyalarning ta'siri haqida gapirib, «ijtimoiy g'oyalarning oddiy fikrlardan farqi yana shundaki, ular garchi tafakkurda paydo bo'lsada, inson va jamiyat ruhiyatiga, hatto tub qatlamlariga ham singib boradi. Ijtimoiy g'oyalar shunday quvvatga egaki, u odamning ichki dunyosigacha kirib borib, uni harakatga keltiruvchi, maqsad sari yetaklovchi ruhiy ma'naviy kuchga aylanadi»[6], deydi.

Mamlakatimiz mustaqilligining 32 yillik davrini olib qaraydigan bo'lsak, bu qisqa davr ichida to'rtta taraqqiyot dasturlari qabul qilingan bo'lib, ularning har biri ma'lum yillar mobaynida mamlakatimiz taraqqiyotining asosini tashkil etgan. Bugungi kunga kelib demokratik jamiyat qurish bilan bog'liq asosiy vazifalar belgilab olindi va bu yo'lda safarbarlik ham joriy etildi. «Faqatgina biz tanlagan bosqichma-bosqich, tadrjijiy rivojlanish yo'li xalqimiz ko'zlagan ezgu niyatlarga erishishga, zamonaviy demokratik talablarga javob beradigan talablarga javob beradigan davlat, inson manfaatlari, huquq va erkinliklari eng oliy qadriyat bo'lgan, qonun ustuvorligi ta'minlangan jamiyat barpo etishga olib kelishi muqarrar. Buni hayotimizning o'zi isbotlab bermoqda»[7]. Hali xanuzgacha yer yuzidagi xech bir davlat to'laqonli demokratik davlat qurgan emas. Bu masala kun tartibida chiqib ham ketgan emas.

O'zining mustaqil taraqqiyot yo'liga ega bo'lgan O'zbekiston bugungi kunda jahon hamjamiyatining munosib va teng huquqli a'zosi sifatida barcha sohalar taraqqiyoti jihatdan o'zini namoyon qilmoqda. Mustaqillik yillarida mamlakatimizda ijtimoiy-siyosiy barqarorlikni ta'minlash maqsadida fuqarolar tinchligini ta'minlash va milliy kelishuviga erishish, qisqa muddatli siyosiy vazifalar sifatida qad tiklagan bo'lsa, insonparvar demokratik huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini qurish – strategik maqsad qilib belgilanadi.

Jamiyatda olib borilayotgan ijtimoiy-siyosiy islohotlar va o'zgarishlarning asosiy maqsadi bo'lgan demokratik davlat, huquqiy jamiyat qonunning ustuvorligini ta'minlash uchun xizmat qiladi. SHunga ko'ra, xalqimiz va mamlakatimizning bugungi hamda kelgusi taraqqiyotini ta'minlashda mustaqillik yillarida va undan oldingi boy tariximiz davomida shakllanib, rivojlanib kelayotgan ijtimoiy g'oyalar transformatsiyasi muhim o'rin tutadi.

Tahlil vanatijalar. Ma'lumki, jamiyat hayotida ijtimoiy g'oyalar transformatsiyasining rivojlanishining asosiy mexanizmi sifatida yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib demokratik jamiyat tamoyillari xalq, davlat, millat va har bir fuqaroni porloq kelajakka safarbar eta oladigan, rivojlanish va taraqqiyotga undovchi ma'naviy birlashtiruvchi ehtiyoj hamda mamlakat yuksalishning omillari sifatida namoyon bo'ladi. Jamiyatda demokratiya, demokratik jamiyat tamoyillarining milliy va umuminsoniy tamoyillari musharakligi asosida shakllangan ijtimoiy g'oyalar yotadi. Bir so'z bilan aytganda adolatli demokratik jamiyat qurish masalasi jamiyat a'zolarining ongi, tafakkuri va qalbiga milliylikka asoslangan ijtimoiy g'oyalarning qay darajada o'rin olganligiga bog'liq.

Jamiyat hayotidagi ijtimoiy g'oyalar milliy g'oya va mafkuralarning namoyon bo'lish shakli hisoblanadi. Milliy g'oya – shu xalqning o'tmishi, buguni va kelajakini o'zida mujassam etgan, ularning tub maqsadlariga hizmat qiladigan, taraqqiyot sari yetaklovchi ijtimoiy g'oyalar majmuyi hisoblanadi.

Birinchi prezidentimiz I.Karimov ta'kidlab o'tganlaridek, «Insoniyatning ko'p asrlik tarixi shundan dalolat beradiki, bu dunyoda o'zining milliy davlatini qurishga azmu qaror qilgan har qaysi halq yuksak vazifalarni amalga oshirish, shu yo'lda odamlarni birlashtirish va safarbar qilish, ularning qalbida ishonch uyg'otish, eski ijtimoiy tuzumdan mutlaqo yangi tuzumga o'tishda o'ziga qo'shimcha kuch-quvvat va madad topishda, umumiy yagona maqsad va orzu intilish ifodasi bo'lgan milliy g'oyani tayanch va suyanch deb biladi»[8].

Milliy g'oya – istiqloq mafkurasining tub mundariyasi, milliy yurtning buyuk maqsadlari sari chorlovchi, safarbar etuvchi mayoq. Milliy g'oya ixtiro etilmaydi. Har davrning, har bir xalqning o'z kamolot g'oyalariga ega bo'lishi - qonuniyat. SHu nuqta nazardan milliy g'oya millat uyg'un kamolotining, komilliy-ma'naviy-ma'rifiy istiqbol sari intilishining ma'naviy ruhiy, axloqiy asosi, bosh maqsad taktik yo'li hamda strategiyasi[9].

Ilmiy izlanishlar jarayoni shuni ko'rsatadiki, milliy g'oya davlat va jamiyatning qarashlari, intilish, xohish va maqsadlari majmuidan iborat bo'libgina qolmasdan, balki u xalqimizning tarixiy, etnik hamda ijtimoiy taraqqiyotning huquqiy asoslarini, ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy omillari, ob'ektiv va sub'ektiv shart-sharoitlarini ham o'zida mujassam etadi, shuning uchun ham milliy g'oyaning vujudga kelishining xalqimiz ruhiyati, mafkuraviy, siyosiy jarayonlar bilan bog'liq jihatlarini tahlil qilish faqatgina nazariy emas, balki amaliy ahamiyatga molikdir. Bu esa, o'z navbatida, mamlakatimizda barpo etilayotgan huquqiy demokratik jamiyatning o'ziga xosligi, milliy g'oya, xalqimiz tarixiy xotirasi, madaniy merosi, qadriyatlari, an'ana, urf-odatlar, orzu-umidlari namoyon bo'lishini o'rganishni muayyan zaruriyatga aylantiradi. Jamiyat hayotida ijtimoiy g'oyalar transformatsiyasida milliy va umuminsoniy g'oyalarning demokratik asoslarini talqinini quyidagi asoslarda ko'rishimiz mumkin:

- xalqimizning asrlar davomida shakllangan yuksak ma'naviyati, an'ana va udumlari, ulug' bobokalonlarimizning o'lmas merosidan oziqlanadi. Bu ijtimoiy g'oyalarning tarixiy va ma'naviy asosga ega ekanidan dalolat beradi;

- ijtimoiy g'oyalarning adolat va haqiqat, erkinlik va mustaqillik g'oyalari hamda xalqimizning ishonch va e'tiqodini o'zida aks ettiradi. Bilamizki, bu ulug' ijtimoiy g'oyalar istiqloq sari intilgan har bir xalqning ezgu maqsadi, ishonch va e'tiqodi bo'lib kelgan va shunday bo'lib qoladi;

- ijtimoiy g'oyalar jamoatchilik qalbi va ongiga fikrlar xilma-xilligi, vijdon erkinligi tamoyillariga rioya qilgan holda ma'rifiy yo'l bilan singdiriladi. Ijtimoiy g'oyalarda fikrlar rang-barangligi, e'tiqod erkinligi kabi demokratik tamoyillariga amal qilgan holda hayotga joriy etilishidan dalolat beradi»[10].

Muhokama. Shakllanayotgan milliy demokratik jamiyat kishilarning ongidagi o'zgarishlarning asosiy mezonini va ko'rsatkichiga aylangandagina o'zining ijtimoiy funksiyalarini bajarishi mumkin. Bunda, bir tomondan, ijtimoiy g'oyalarning umumiy qarashlar, xulosalar tarzida namoyon bo'lishi jarayoni bosqichlardan o'tishi, ikkinchi tomondan, demokratik jamiyatning barcha sohalarida faoliyat yurgizayotgan shaxslar ijtimoiy-g'oyaviy kamolot darajalariga ega bo'lishi zarur.

O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish tamoyillari ijtimoiy hayotdagi o'zgarishlar, islohotlar bilan hamohang uyg'unligi, kishilar ongida ijtimoiy o'zgarishlarning ob'ektiv in'ikosi tarzida vujudga kelishi, aholining mutlaq ko'pchiligi uchun zaruriy iqtisodiy, ma'naviy ehtiyojga aylanishi, ijtimoiy ong, ya'ni psixologik va mafkuraviy tuyg'ularning uyg'unligi sifatida namoyon bo'ladi. Davlat va xalq qarshisida ko'ndalang bo'lgan muammolarning yechimlarini o'zida aks ettiradi hamda ularni hal etish uchun jamiyat a'zolarini birlashtirishga xizmat qiladi. Mustaqillikni mustahkamlash va ijtimoiy barqarorlikning davomiyligini ta'minlash jamiyatning barcha qatlamlarini umummanfaat uchun jipslashtiradi. Fuqarolarning hamkorligini yuqori darajaga ko'tarish omiliga aylanadi hamda milliy-etnik birliklar va diniy qavmlarning siyosiy hayotda muayyan partiya vakili

tarzida emas, balki mamlakatning Konstitutsiyasida belgilab qo'yilgan tenglik tamoyili asosida, fuqaro sifatida ishtirok etishi uchun ma'naviy shart-sharoitlarning vujudga kelishiga yordam beradi.

O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish tamoyillari davlat, mamlakat hamda fuqarolarni kelajakka da'vat qiladigan ma'naviy ehtiyoj, taraqqiyotga undaydigan omillardan biri tarzida yuzaga keladi, kishilarni boshqarish vazifasini bajarayotgan siyosiy partiyalar, rahbar shaxslar aql-zakovati hamda salohiyatini o'zida ifodalaydi. SHu bilan birga, respublikamizning turli mintaqalarida yashaydigan aholi o'rtasida mahalliychilik, qarindosh-urug'chilik kabi sub'ektiv hissiyotlarning ustuvor bo'lmasligiga, turli intilish hamda harakatlarni umumxalq va yagona Vatan manfaatlari yo'lida uyg'unlashtirishga imkon yaratadi.

Demokratik jamiyat barpo etishda ijtimoiy g'oyalar va boshqa zaruriy omillar bilan uyg'un holatda qo'yidagi tamoyillarni o'zida ifodalaydi:

- har bir fuqaro o'zining ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy, ma'naviy kamoloti uchun yuksak mas'uliyatni his etish;
- shaxsning manfaatlari birlamchiligini tan olgan holda, xalqning umumiy manfaatlari bilan uyg'unligini ta'minlash;
- demokratik siyosiy tizimni shakllantirishda fuqarolarni mahalliy o'zini-o'zi boshqarish organlari rolini kuchaytirish.

Bu ijtimoiy g'oyalar asosida shakllangan tamoyillar, shaxs o'z xalqining tarixiy-madaniy va ijtimoiy-axloqiy qadriyatlaridan, jamiyatdan begonalashuvining, xususiy mulkchilikning yuzaga kelishi bilan bog'liq ziddiyatlar antogonistik kurashlarga aylanib ketishining oldini oladi.

Xulosa. Yangi O'zbekistonda ijtimoiy g'oyalar transformatsiyasining demokratik asoslari va printsiplarining hozirgi kunda mamlakatimizda olib borilayotgan keng ko'lamli islohotlar bilan chambarchas bog'liq tomonlari ochib berilgan va quyidagicha xulosalarga kelingan. Jamiyat hayotining ajralmas qismi bo'lgan ijtimoiy g'oyalar milliy va umuminsoniy g'oyalar asosida shakllanishi hamda rivojlanishi tahliliy o'rganilgan, ijtimoiy g'oyalar transformatsiya jarayonlarining milliy va umuminsoniy qadriyatlar natijasida vujudga kelish asoslari tadqiq etilgan. Davlat va jamiyat hayotida ijtimoiy g'oyalar transformatsiyasi jarayonlarida milliy va umuminsoniy g'oyalarning demokratik asoslari muhim va ustuvorlik kashf etuvchi tomonlari ochib berilgan;

ADABIYOTLAR

1. Sh.M.Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston Strategiyasi. – T.: “O'zbekiston” nashriyoti, 2021. – B. 46-48.
2. Beruniy Abu Rayhon. Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar. Tanlangan asarlar. 1-jild. -T.: Fan, 1968.-486 b.; Abu Ali ibn Sino. Tib qonunlari. Uch jildlik. -T.: A. Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1994.
3. Behbudiy Mahmudxo'ja. Tanlangan asarlar. -T.: Ma'naviyat, 1999.- B. 228.
4. Fitrat Abdurauf. Rahbari najot. -T.: SHarq, 2000. – B. 176.
5. Ochildiyev A. Milliy g'oya va millatlararo munosabatlar. - T.: O'zbekiston, 2004, – B. 133.
6. Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar (Izohli ko'rgazmali vositalar to'plami).-T.: Yangi asr avlodi, 2001.- B.80.
7. Karimov I.A. O'zbekiston erishgan yutuq va marralar – biz tanlagan islohotlar yo'lining tasdig'idir. Tom 22. – T.: O'zbekiston nashriyoti, 2014. – B. 81-82.
8. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch –T.:Ma'naviyat, 2013. – B. 71.
9. Milliy g'oya va mafkuraning falsafiy huquqiy fanlar rivojidadagi ahamiyati.-T.: Falsafa va huquq instituti nashriyoti, 2008. – B. 17.
10. Ergashev I. va boshqalar. Milliy g'oya va rahbar mas'uliyati – T.:G'afur G'ulom nomidagi nashriyot matbaa ijodiy uyi, 2007. – B. 207 – 208.